

Інституційні механізми забезпечення прав людини в структурі органів державної влади України

Сергій Вихрист

*к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-3844-1165*

Альона Науменко

*здобувач другого рівня вищої освіти «Магістр»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: NaumenkoAO@krok.edu.ua*

Сучасний розвиток суспільства супроводжується зростанням усвідомлення того, що правова держава є ключовою передумовою стабільності, справедливості та сталого розвитку. Натлішвидких політичних трансформацій, характерних як для усталених демократій, так і для країн, що перебувають на шляху демократизації, проблема ефективного функціонування правової держави набуває особливої ваги. Її становлення та вдосконалення є тривалим і цілеспрямованим процесом, який нерозривно пов'язаний із змінами в політичній системі, її спроможністю модернізуватися, реагувати на зовнішні й внутрішні виклики та підвищувати власну ефективність.

Фактори, що включають зміну політичної конфігурації, появу нових акторів та ідеологічних концепцій, а також рівень політичної культури суспільства, істотно визначають дієвість інституційних механізмів забезпечення правової держави. Динаміка соціальних відносин, поява нових загроз і викликів, а також євроінтеграційні прагнення зумовлюють необхідність постійного оновлення та переосмислення діяльності правових інститутів. Ефективність правової держави значною мірою визначається здатністю її інституційних механізмів адаптуватися до сучасних реалій і забезпечувати якісне регулювання суспільних процесів на новому рівні [1, с. 87-88].

Розвинена система політичних інститутів є важливою політичною гарантією функціонування інституційного механізму захисту прав людини в публічному управлінні. Йдеться про наявність ефективних і відповідальних інститутів, здатних проводити реформи, врегульовувати конфлікти та ухвалювати важливі управлінські рішення. У цьому контексті особливо значущими є парламент, який формує та ухвалює законодавчі зміни у сфері прав людини й діяльності органів влади; судова система, що забезпечує справедливість і розв'язання правових спорів, у тому числі з органами державної влади; а також омбудсмени, які виступають інституційними захисниками прав людини та здійснюють контроль за можливими порушеннями з боку влади [2, с. 133-134].

До системи органів державної влади, що здійснюють функції у сфері забезпечення прав людини і громадянина, належать:

- Верховна Рада України, яка як єдиний орган законодавчої влади в Україні

виключно законами України закріплює права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод;

- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина;

- Президент України, який є гарантом додержання прав і свобод людини і громадянина;

- Кабінет Міністрів України, який вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина як безпосередньо, так і через систему центральних і місцевих органів виконавчої влади, координуючи й контролюючи їхню діяльність;

- центральні органи виконавчої влади, які в межах своїх повноважень забезпечують додержання прав і свобод громадян у відповідних сферах, та місцеві органи виконавчої влади, які забезпечують додержання прав і свобод громадян на відповідній території;

- суди, які наділені виключною компетенцією здійснювати правосуддя.

Механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина має такі основні складові:

а) гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина;

б) юридичні елементи механізму (норми, юридичні факти, правовідносини, документи, форми й методи організації здійснення прав);

в) процес практичного втілення прав і свобод людини і громадянина у реальне життя;

г) умови та чинники, що впливають на процес практичного втілення прав і свобод людини і громадянина у реальне життя [3, с. 15-17].

Наразі органи державної влади та органи місцевого самоврядування працюють у режимі воєнного стану, а їхня взаємодія з інститутами громадянського суспільства має ключове значення для протидії військовій агресії проти України. Одним з ефективних інструментів участі громадськості у формуванні та реалізації політики на різних рівнях є створення органами державної влади та органами місцевого самоврядування консультативно-дорадчих органів та активне включення до їх складу та/або залучення до їх роботи представників громадськості. Крім того, у системі законодавчої чи виконавчої влади часто утворюються спеціальні структури, відповідальні за координацію взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства.

Інституційні механізми співпраці держави та неурядових організацій у світі включають парламент, уряд і його підрозділи, міністерства, консультативні органи, спеціалізовані агентства, міські комітети та підкомітети, а також інноваційні форми взаємодії на місцевому рівні, як-от громадські консультаційні бюро чи локальні інформаційні центри.

Нині співпраця між органами влади та інститутами громадянського суспільства ґрунтується на міжнародних стандартах і зобов'язаннях. Проте існуючі механізми взаємодії потребують подальшого вдосконалення й розвитку [4, с. 44].

Отже, інституційні механізми забезпечення прав людини в Україні ґрунтуються на злагодженій роботі органів державної влади, кожен із яких виконує власну, але взаємодоповнювальну роль. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади створюють цілісну систему, покликану гарантувати права і свободи людини і громадянина. Ефективність цієї системи визначається здатністю державних органів діяти відповідально, узгоджено та згідно з принципами верховенства права й демократичними стандартами.

Ключові слова: правова держава; права людини; державні інститути; громадянське суспільство.

Список використаних джерел

1. Видрич К. В., Дацюк Т. К. *Інституційні механізми забезпечення ефективності правової держави в контексті розвитку політичної системи. Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики* : зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2025 р. / за заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2025. С. 87-92.
2. Пушкаренко С. О. *Інституційний механізм захисту прав людини в системі публічного управління*: дис. ... здоб. наук. ст. докт. філос.: 281 – публічне управління та адміністрування. Одеса, 2025. 236 с.
3. Стахура Б. І. *Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір*: автореф. дис. ... здоб. наук. ст. к.ю.н.: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2016. 23 с.
4. Гончарук В. *Реалізація механізмів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства: виклики та перспективи. Аспекти публічного управління. 2022. № 10 (5). С. 35- 46.*